

Marius Collin Johansen

Olav Haraldsson og kristendommen

Hvilken rolle spilte kristendommen i rikssamlingen til Olav Haraldsson?

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Kjersti Bruvoll

Mai 2021

Marius Collin Johanssen

Olav Haraldsson og kristendommen

Hvilken rolle spilte kristendommen i rikssamlingen til Olav Haraldsson?

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Kjersti Bruvoll
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

I denne undersøkelsen har jeg studert hvordan Olav Haraldsson brukte kristendommen i sitt rikssamlingsforsøk i perioden 1015-1028. I norsk sammenheng er han tett koblet til kristningen av landet, derfor ønsker jeg å undersøke hvilken rolle kristendommen spilte i hans forsøk på å øke makten sin i landet. I tillegg til problemstillingen vil andre spørsmål som hans personlige forhold til religionen og hvilke konsekvenser hans kristningsmetoder fikk, være sentrale i undersøkelsen.

Ifølge *Heimskringla*, dro Olav i viking allerede som 12-åring. Om han var kristen på dette tidspunktet er primærkildene og nyere forskning uenige, men min tolkning er at Olav ble døpt da han var rundt tre eller fem år gammel. Det er usannsynlig at familien hans ikke lot seg døpe under regjeringstiden til Olav Tryggvason, siden kristningsmetodene hans var like brutale som Olav Haraldsson sine kom til å bli. Ved inngangen til 1000-tallet var ikke kristendommen noe nytt for nordmenn, og før Olav Tryggvason hadde Håkon Adalsteinsfostre forsøkt å kristne landet. Han lyktes ikke, men kristendommen hadde allikevel spredt seg i Norge. Med sverdmisjonæren Olav Haraldsson fikk nordmenn trolig et annet forhold til religionen. Under hans regjeringstid skulle alle være kristne, noe som skilte seg fra de mer trostolerante Ladejarlene sitt styre. På første halvdel av 1020-tallet introduserte Olav og biskop Grimkjell kristenretten for flere av stormennene i landet på Mostertinget. Det er i kristenretten jeg mener vi finner viktig informasjon om hvordan Olav ønsket å innlemme kristendommen i sitt styre. Kongen og biskopen ønsket å redusere den religiøse makten til høvdingene, samtidig som de grep inn i livene til befolkningen. Kong Olav skulle være Gud sin representant i Norge med kirken direkte under seg. Kirken sine prester ble også spredt rundt i landet for å holde religiøse seremonier og slik styrket Olav rikskongedømmet. Prestene døpte lokale stormenn og Olav ble ofte gudfaren til barna deres. Slik ble hele familier knyttet tettere til kongen og kirken. Her ser vi hvorfor det var viktig at alle skulle være kristne, siden da ble de kongen sine undersåtter. Samtidig var makten hans avhengig av personlige forhold til stormennene, derfor ble det viktig å få spredt menn som arbeidet for han utover landet. Slik fikk Olav mer kontroll over hva som skjedde i Norge, og kunne lettere slå ned opprør. Det er ikke tilfeldig at det begynte å gå dårligere for Olav rundt samme tid som introduksjonen av kristenretten.

Det er også viktig å huske at Olav var en kriger. I boken *Hvitekrist. Om Olav Haraldsson og hans tid* forklarer Tore Skeie hvorfor kristendommen passet for en ambisiøs konge; Olav hadde grunn til å tro at Hvitekrist var en krigsgud som hjalp Svein Tjugeskjegg i å erobre England.

Summary

In my research I have studied Christianity's role in king Olav Haraldsson's claim to power in Norway in the period 1015-1028. Olav played a vital part in the Christianisation of Norway, but how did the religion suit his rule? In addition to Christianity's role in Olav's power structure, I have answered these questions; What was his personal relationship to Christianity? And what consequences did his sword-missionary style of Christianisation have?

According to *Heimskringla*, Olav went on his first viking raid when he was 12 years old. The primary sources and recent research differ as to whether Olav was Christian at this point. In my paper I aim to show why I believe he was. When Olav was around three to five years old, another missionary king ruled in Norway. His name was Olav Tryggvason, and he was in many ways a predecessor to Olav Haraldsson. His brutal methods make it unrealistic that a young Olav Haraldsson and his family would refuse to follow the Christian God. It is worth noting that the Norse were familiar with Christianity in the beginning of the millennium and the religion had some following in Norway at this point, but with Olav Haraldsson the relationship between the people and the religion changed. Under his rule, everyone had to follow the Christian God, which stood in stark contrast to the previous rulers, the earls from Lade, who let the Norwegians worship the Gods they wanted. In the first half of the decade of 1020, Olav, and his bishop Grimkjell introduced *Kristenretten*, which the bishop had brought from England to the chieftains. I believe *Kristenretten* is vital for our understanding of how Christianity suited Olav's rule. With the church law the king and his ecclesiastical support wanted to reduce the chieftain's religious power. This was important because the ceremonies played an important role in the people's social lives. King Olav was God's representative in Norway, with the church directly below him. The king sent priests to different areas in the country to lead religious ceremonies and thus strengthened Olav's power. The priests baptised local chiefs and Olav became their children's godfather and tied the chiefs and their families to the king and the church. Here we see why it was important that everyone was Christian because they became the king's subordinates. It should, however, be noted that Olav's power relied on his relationship with the chieftains, which made it even more important to spread his men around the country. It also helped him hinder revolts. However, it is no coincidence that his problems started around the same time as the introduction of *Kristenretten*.

We should also keep in mind that Olav was a warrior. In the book *Hvitekryst. Om Olav Haraldsson og hans tid*, historian Tore Skeie explains why Christianity suited an ambitious king, because *Hvíti krístr* was viewed as a God of war who helped Svein Tjugeskjegg in conquering England.

Innholdsfortegnelse

Innledning	4
<i>Kildemateriale</i>	5
<i>Historiografi.....</i>	6
<i>Tidligere forskning</i>	8
<i>Metode</i>	10
Hoveddel.....	13
<i>Forskning.....</i>	13
Den unge, ambisiøse vikingen.....	14
<i>Hvíti kistr</i>	15
Olav drar tilbake til Norge.....	17
Sverdmisjon.....	19
Mostertinget og kristenretten.....	23
Konsekvenser	26
Konklusjon.....	27
Litteratur.....	30

Innledning

Hvilken rolle spilte kristendommen i rikssamlingen til Olav Haraldsson? I denne undersøkelsen skal jeg studere Olav Haraldsson sin bruk av kristendommen i sitt forsøk på å samle Norge under sitt styre i tidsrommet 1015-1028. Mer konkret skal jeg se på hvilken rolle kristendommen hadde i rikssamlingsforsøket hans, der jeg skal studere hvordan vikingkongen brukte religionen som et politisk redskap i hans forsøk på å tilegne seg makt. Her vil kristenretten ha en sentral rolle i undersøkelsen. Også konsekvensene for religionspolitikken hans vil studeres. Andre spørsmål som omhandler hans personlige forhold til religionen og betydningen kristningsmetoden hans fikk for maktkampen i Norge vil også besvares. Hvis vi forstår Olav sitt personlige forhold til kristendommen vil det være lettere å forstå om det var naturlig for han å innlemme den i maktutøvelsen hans eller om han utnyttet den «strengt rettferdigheten». Undersøkelsen av hans kristningsmetoder er viktig, siden de kunne være brutale. Hvis befolkningen visste at de ville bli straffet hardt om de ikke fulgte Gud sin lære, kan det ha spredt en misnøye blant nordmennene.

Tidsperioden vil avgrenses der jeg skal studere det Olav gjorde mens han var i live, som vil si at kirken og andre aktører sin bruk av han etter hans død i 1030 ikke vil brukes i denne undersøkelsen. Med andre ord kan man si at min undersøkelse handler om den historiske personen Olav Haraldsson og ikke den kristne skikkelsen Olav den hellige.

Bakgrunnen for valget av temaet Olav Haraldsson og kristendommen stammer fra en fascinasjon for vikingkongen som har en sentral plass i historiebevisstheten til nordmenn, selv om de fleste nok kjenner han best som Olav den hellige, Sankt Olav eller Olav digre. For mange går vikingkongen og kristendommen hånd i hånd, og det er naturlig med tanke på kallenavnet «den hellige» og Sankt Olav. Også en av de største katedralene i Norge, Nidarosdomen, skal være bygd over gravplassen til Olav. En annen motivasjonskilde for valget av tema er relatert til historiebruken om Olav og vikingene, samt måten han fremstilles på av forskjellige aktører i moderne tid. Det finnes religiøse miljøer som ikke klarer, eller ønsker, å skille mellom Olav som historisk person og Olav som et kristent symbol. I 2019 ble Tore Skeie sitt foredrag ved åpningen av Klemenskirken kritisert av Dordi Skuggevik siden hun mener at Skeie bare formidler det synlige, mens den åndelige dimensjonen i middelalderen blir ignorert.¹ Gjennom debattinnlegg på nettsiden til Adresseavisen diskuterer de frem og tilbake om «Norge sin evige konge» der Skeie fokuserer på Olav Haraldsson og Skuggevik fokuserer på Olav den hellige.² Faktumet at en person går offentlig ut mot et

¹ Skuggevik 2019

² Skeie 2019 ; Skuggevik 2019

forskningsbasert verk av en historiker viser hvor stor betydning Olav har for nordmenn, selv om de har en forskjellig oppfatning av vikingkongen. Derfor er det viktig å undersøke hvem denne personen faktisk var mens han var i live.

I neste kapittel vil kildematerialet presenteres.

Kildemateriale

Kildematerialet består av primærkilder som skaldekvad, sagaer og et pergament. Fra samtiden til Olav er det noen få skaldekvad som har overlevd, mens det meste av kunnskapen vår om han kommer fra kilder skapt etter slaget ved Stiklestad i 1030. De utvalgte primærkildene er Snorre Sturlason sine verk *Den store sagaen om Olav den hellige* og *Heimskringla*. Også *Den legendariske Olavssaga* blir brukt i undersøkelsen. *Flatøybok* brukes for å vise den hagiografiske tradisjonen om Olav den hellige, samtidig som den inneholder opplysninger som man ikke finner i sagaene. Samme funksjon har *Passio Olavi og Lidings saga og undergjerningane åt den heilage Olav* der erkebiskopen av Nidaros, Øystein Erlendsson, har bidratt til verket. *Ågrip or Noregs konger* er også med i kildematerialet siden det er det eldste bevarte norrøne verket som omhandler norske konger og dermed nærmest regjeringstiden til Olav. *Fagrskinna: en norsk kongesaga* er også en av de utvalgte primærkildene. Skaldekvad brukes siden de er gode og relativt pålitelige samtidskilder. Kvadene som vil bli brukt er de som er gjengitt i sagaene, og de vil være diktet av Sigvat Tordsson eller Ottar Svarte. Skaldene kunne tjene flere konger eller høvdinger i løpet av karrieren, eksempelvis diktet Sigvat både om Olav og rivalene hans Knut den mektige og Erling Skjalgsson.

Valget om å benytte verk av Snorre Sturlason er naturlig siden Olavssagaene hans er de mest omfattende kildene om Olav fra middelalderen. Islendingen sine sagaer om vikingtiden er avgjørende for vår forståelse av tidlig norsk historie. Han levde i en tidsperiode som er nærmere vikingtiden enn vår egen, og derfor var det trolig lettere for han å forstå hvordan det norrøne og tidlig-kristne samfunnet fungerte. Men alt av innholdet i Snorre sine verk er på ingen måte en fasit for det som skjedde i Norge i perioden. Sverre Bagge påpeker i artikkelen *Olav den Hellige som norsk konge (1015-28)* at Snorre sitt fast komponerte verk er resultatet av en serie dristige konstruksjoner.³ Bagge mener det er grunn til å tro at Snorre har diktet opp episoder og detaljer.⁴ Derfor er det nødvendig å se til flere kilder for å undersøke hva som faktisk skjedde for å finne svar på hvem Olav Haraldsson var.

³ Bagge 2015: 558

⁴ Bagge 2015: 558

Ved å samle inn data på denne måten finner man flere kilder om temaet som kan belyse problemstillingen fra flere områder. En slik innsamlingsmetode hjelper også med å få bekreftet det historikerne hevder i andre kilder, samtidig som man kan finne kilder som motsier historikerne sitt arbeid. Når man jobber med kilder fra denne tiden er det viktig å være kildekritisk. Hvis man kun finner en påstand i en av primærkildene, er det trolig en årsak til det, siden mye av litteraturen om Olav fra middelalderen var sterkt preget av helgendyrkelsen av Olav den hellige. Hvis man bare finner en opplysning i ett verk, kan det, for eksempel, være fordi forfatteren fulgte den hagiografiske tradisjonen og ønsket å bygge opp under helgenen Sankt Olav.

I neste del blir historiografien om Olav Haraldsson presentert.

Historiografi

To av de viktigste kildene om Olav Haraldsson er Snorre Sturlason sine to sagaer om Olav. Den ene finner man i *Heimskringla*, mens den andre heter *Den store sagaen om Olav den hellige*. Snorre levde i perioden 1179-1241, altså mer enn 100 år etter Olav levde og måtte derfor basere seg på gjenfortellinger om vikingkongen. I forordet til *Heimskringla* forklarer Snorre at «Denne boken har jeg latt nedskrive gamle beretninger om de høvdinge som har vært konger i Norderlandene og talt dansk tungemål, slik jeg har hørt dem fortalt av lærde menn (...)».⁵ Den muntlige tradisjonen skaldekvad, og da særlig de som ble fremført for høvdingene kvadene handler om, anser Snorre som en troverdig kilde siden det å lyge for en hel forsamling «(...) ville ha vært spott og ikke ros».⁶ Det er et godt poeng fra islendingen siden ære var en viktig verdi i vikingtiden. Dessuten kunne det oppfattes mer krenkende eller som latterliggjøring å gi en høvding æren for noe alle til stede visste han ikke hadde gjort og derfor er vitneverdien høy. Med et moderne kildekritisk blikk vil begrunnelsen til Snorre for kvadene sin troverdighet relateres til motiv, subjektivitet og interesser. Han tilnærmer seg kildene med en «sunn kritisk sans», men stoler på de kildene han har.⁷ Han tviler ikke på troverdigheten til kildene han bruker, og hvis han gjør det nevnes det ikke. I *Heimskringla* tar Snorre rollen som en allvitende forteller.

Konteksten til Snorre er også verdt å merke seg. Selv var han en kristen historiker med politiske interesser. I denne delen av undersøkelsen vil det være hensiktsmessig å studere om Snorre var en hagiograf eller historiker når det gjaldt kristningsverket i sagaene hans om

⁵ Heimskringla 2017: 25

⁶ Heimskringla 2017: 26

⁷ Melve & Ryymin 2020: 203

Olav. Han omtaler Olav Haraldsson som Olav den hellige i *Heimskringla* samt at han kaller den ene sagaen om Olav for *Den store sagaen om Olav den hellige*. Det er viktig å presisere at selv om man omtaler han som Olav den hellige betyr det ikke at man er lite troverdig, men det er allikevel verdt å merke seg når det gjelder Snorre, siden det *kan* hjelpe med å forstå motivet bak verkene. Hvis man leser *Den store sagaen om Olav den hellige* som en biografi om en helgen kan innholdet i teksten få en annen betydning enn et forskningsbasert historisk verk om en konge. Snorre viser derimot selv at han ikke romantiserer Olav når han skildrer brutale detaljer om straffen mottatt av de som ikke lot seg kristne eller andre som gikk mot kongen. De har allikevel noen hagiografiske trekk. Snorre mener at flere av de store hendelsene i livet til Olav skjedde på kristne helligdager.

Mye av den tidlige historiografien innenfor dette området handler i stor grad om kirken sin bruk av Olav etter hans død og fødselen av helgenen Sankt Olav. Den er sterkt preget av den hagiografiske tradisjonen og helgendyrkelsen av Olav den hellige. *Ågrip* bærer preg av helgendyrkelsen. Når det skrives om Knut den mektige sin erobring av England er det på grunn av «(...) hjelp og stønad frå den heilage Olav (...)».⁸ I *Flatøybok* skildres Olav sine magiske egenskaper. Olav og hans menn var på vei gjennom Sverige til Stiklestad da fikk de problemer med holkeføret som dekte over sjøen de skulle krysse. Olav ba om å holde messe og ved den første lavrøstsangen holdt han for øynene sine, og straks forbedret forholdene seg.⁹ Også *Passio Olavi og Lidingssoga og undergjerningane åt den heilage Olav* vektlegger det magiske og hellige med Olav. Forfatteren skriver om en blind mann som gnidde seg i øynene med den døde Olav sitt blod og fikk så synet tilbake.¹⁰ I samme bok finner man også en historie om en gutt som hadde fått tungen skåret av. Gutten dro til Olav sin grav og ba til «heilagmannen» om hjelp.¹¹ Gutten sovnet, og i drømmen hans skal Olav ha reist seg fra graven og dratt så hardt i tungen at idet gutten våknet var tungen tilbake.¹² Som man ser var det i middelalderen et sterkt ønske om å bygge opp under det hellige med Olav. Det har ikke vært et like stort søkelys på Olav sitt personlige forhold til kristendommen og hvordan han brukte religionen, men man finner enkeltopplysninger om kirkebesøk og messer i sagaene. Man finner også helgendyrkelsen i *Den legendariske Olavssaga*. Den skiller seg tydelig fra Olavssagaen i *Heimskringla*, siden det er et større fokus på miraklene rundt Olav. I sine sagaer om Olav skiller Snorre seg fra den hagiografiske tradisjonen. Snorre sin litterære stil

⁸ *Ågrip or Noregs konger* 1973: 47

⁹ *Flatøybok* 2021: 507

¹⁰ *Passio Olavi og Lidingssoga og undergjerningane åt den heilage Olav* 1970: 23

¹¹ *Passio Olavi og Lidingssoga og undergjerningane åt den heilage Olav* 1970: 29

¹² *Passio Olavi og Lidingssoga og undergjerningane åt den heilage Olav* 1970: 29

virker å være mer neddempet enn andre beretninger om Olav fra middelalderen. Islendingen overlater mer til leserne enn det forfatteren av *Den legendariske Olavssaga* gjør, men her er det verdt å merke seg at leserne av verkene hans trolig hadde god kunnskap om bibelhistorien. Slik kunne de selv klare å anse Olav som en slags norsk Kristus. Snorre inkluderer bibelske referanser i sagaene om Olav, som martyrdøden hans, men det er ikke like tydelig som det er i *Den legendariske Olavssaga*. Snorre lar også Olav ha trekk fra Odin samtidig som arven etter Harald Hårfagre er et sentralt element i sagaene hans. Slik kan det tyde på at Snorre vektlegger kontinuitet istedenfor brudd når det gjelder trosskiftet i Norge.

Tidligere forskning

Av nyere forskning er det lettere å finne flere synspunkter og informasjon om rikssamlingen og rollen til kristendommen i prosjektet til Olav. Frem til begynnelsen av 1900-tallet var det vanlig å anse rikssamlingen som en kamp mellom kongemakt og aristokrati, som tilspisset seg i regjeringstiden til Olav.¹³ Halvdan Koht brøt med denne oppfatningen. Han skiller Snorre sitt helhetssyn og opplysningene sagaene hans inneholder om forholdet Olav har til stormennene.¹⁴ Snorre lar seg påvirke av konflikten mellom konge og stormenn da Sverre Sigurdsson var konge når han tolker Olav sin regjeringstid. Senere har historikere latt seg inspirere av Koht der de skiller mellom et topparistokrati som Olav ønsket å bekjempe, og et lavere aristokrati som han støttet seg på.¹⁵ Historikerne har til felles at de tror at Olav er en del av et langsiktig statsbyggingsprosjekt, der konfliktene i perioden er på grunn av klassemotsetninger.¹⁶ Claus Krag er uenig med tolkningene om klassekamper. Han understreker førstatalige trekk fra regjeringstiden til Olav, særlig forholdet mellom Olav og de som fulgte han. Ifølge Sverre Bagge er også Krag mindre tilbøyelig til å anse Olav som en fornyer, men Krag regner med at kongen hadde større ambisjoner om å skape en sterk kongemakt enn forgjengerne hans, som også er grunnen til motstanden mot han.¹⁷

I boka *Hvitekryst. Om Olav Haraldsson og hans tid* drar Tore Skeie et tydelig skille mellom Olav Haraldsson og Olav den hellige, der han forsøker å vise hvordan kongen var mens han var i live. Som nevnt tidligere har han blitt kritisert for å ikke forstå den åndelige dimensjonen med middelalderen, men han forklarer godt hvor viktig religion var i livene til nordmenn på den tiden. Skeie mener at etter seieren i slaget ved Nesjar i 1016 ble det en

¹³ Bagge 2002: 175

¹⁴ Bagge 2002: 175

¹⁵ Bagge 2002: 175 & 176

¹⁶ Bagge 2002: 176

¹⁷ Bagge 2002: 176

fredeligere periode enn tidligere i livet til Olav og da hadde skaldene, som er viktige samtidsvitner, mindre å skrive om.¹⁸ Øystein Morten har en lignende oppfatning av kildesituasjonen. I *Jakten på Olav den hellige* forklarer han at kildene er krigsorientert og man derfor ikke vet så mye om de fredelige årene da Olav var konge.¹⁹ Morten skriver: «Det er de lykkelige årene vi vet minst om. Da Olav virkelig var konge: innførte lover, beskyttet landet, giftet seg og fikk arvinger».²⁰ Ifølge Morten kaller Sigvat Skald denne tiden for en gullalder.²¹ Dermed vet man ikke så mye om de beste styreårene med Olav som konge og det var trolig i denne tidsperioden det meste av misjonsarbeid ble utført. Derfor er det viktig å undersøke hvordan Olav var som konge i denne perioden, siden det var her misjonsarbeidet hans foregikk.

Sverre Bagge skriver i artikkelen *Mellom kildekritikk og historisk antropologi. Olav den hellige, aristokratiet og rikssamlingen* at Snorre sin Olavssaga er et drama som handler om kongen sin storhet og hans fall, og påpeker at man finner et ideologisk element i fortellingen.²² I startfasen av Olav sitt liv hadde han en utrolig lykke når han legger Norge under seg på ett år ved å overraske Håkon Jarl og så overtale han til å gi fra seg makten. I 1016 seirer Olav i slaget ved Nesjar mot den andre ladejarlen Svein før han slår ned et opprør ledet av fem konger på Østlandet som etterfølges av fred med svenskekongen Olof Skötkonung. Lykken snur derimot i første halvdel av 1020-tallet og han havner i en konflikt med Erling Skjalgsson og Tore Hund. Kort tid senere gjør danske Knut den mektige krav på Norge og danner en allianse med flere norske stormenn som blir årsaken til Olav sitt fall. Bagge mener dramaet er Snorre sin konstruksjon og derfor ikke det beste utgangspunktet for slutninger om den historiske virkeligheten.²³ I *Olav den Hellige som norsk konge (1015-28)* skriver Bagge at fremstillingen i sagaene av Olav bærer preg av den kristne *rex iustus*-ideologien.²⁴ En viktig del av denne ideologien er en streng og objektiv rettferdighet, noe som kommer frem i samtidige skaldedikt, som er gjengitt i sagaene, om hvordan Olav håndterte kriminelle.

Gunnhild Røthe forklarer i *Magi og mirakler fra vikingtid til middelalder* at religionsskiftet i Norden handlet om møtet mellom to ulike religionstyper der den nye religionen var en universell skriftsreligion, mens den gamle var basert på muntlig traderte

¹⁸ Skeie 2019: 203

¹⁹ Morten 2014: 143

²⁰ Morten 2014: 143

²¹ Morten 2014: 143

²² Bagge 2002: 178

²³ Bagge 2002: 178

²⁴ Bagge 2015: 579

myter der de kollektive ritualene var fundamentet.²⁵ Etter landet ble kristnet ble de norrøne gudene og noen av skikkene en del av den demoniske virkeligheten. Andre skikker ble tilpasset og inkorporert i den nye religionen. I tillegg var den kristne Gud nå sterkere enn de norrøne gudene.

En klar forskjell mellom sagaene og nyere forskning er at sagaene gir misjonskongene, særlig, Olav Tryggvason og Olav Haraldsson, æren for kristningen av landet, mens særlig Bagge og Skeie mener de var en del av en langvarig prosess.²⁶

I neste del vil metoden redegjøres for.

Metode

For å finne svar på spørsmålet om hvilken rolle kristendommen spilte i Olav Haraldsson sitt rikssamlingsforsøk er det hensiktsmessig å anvende en komparativ analyse av de utvalgte kildene der verkene sammenlignes for å finne både likheter og ulikheter som kan belyse forskjellige synspunkt på problemstillingen. Årsaken til at en komparativ metode anvendes i denne undersøkelsen er siden det er en usikkerhet rundt hvor pålitelige primærkildene er og derfor må det man, for eksempel, finner i *Heimskringla* vurderes opp mot andre samtidige kilder og nyere forskning. I boken *Historikerens arbeidsmåter* forklarer Leidulf Melve at sammenligninger anvendes av flere deler av historiefaget og har fire funksjoner; kontrasterende, heuristiske, distanserende og analytiske.²⁷ Siden jeg både skal se på tidligere forskning og forsøke å finne et nytt perspektiv på temaet, vil alle de fire funksjonene brukes. Den komparative metoden gjør at man får flere synspunkt på en sak for slik å finne ut om hvordan det faktisk var. Hvis man finner en påstand i *Heimskringla*, kan man søke etter den i andre kilder for slik å finne ut om påstanden er riktig eller feil. I denne undersøkelsen har det vært noen tilfeller der jeg har funnet en opplysning i en primærkilde, men ikke i noen av de andre. Her må man spørre seg selv om hvorfor man ikke finner den i andre kilder. Ved hjelp av den kontrasterende metoden kan man, for eksempel, undersøke ulikhetene mellom misjonsarbeidet til Olav og Håkon Adalsteinsfostre eller hvordan religiøse seremonier endret seg i Norge etter innførelsen av kristenretten. Slik får man lettere grep på det særegne med Olav sitt misjonsarbeid. Den heuristiske sammenligningen oppstår når man forklarer eldre fenomen og nye fenomen oppdages. Her vil jeg bruke kildematerialet til å forsøke å oppdage noe nytt med Olav sin bruk av kristendommen. Den distanserende funksjonen er hovedsakelig

²⁵ Røthe 2020: 16

²⁶ Bagge 2015: 579 ; Skeie 2019: 211

²⁷ Melve & Ryymin 2020: 72

knyttet til nye perspektiver på eldre fenomen. Her vil det være hensiktsmessig å se på kristne konger i flere land enn Norge, siden man da kan se om Olav skilte seg ut, noe man liker å tro i en nasjonalromantisk sammenheng, eller om han var en del av et større mønster. Den analytiske funksjonen defineres gjerne som en hypotesetesting eller identifisering av årsaker. Dette vil brukes for å finne ut hvilke konsekvenser Olav sin sverdmisjon fikk. Ved hjelp av den komparative metoden håper jeg å finne svaret på dette spørsmålet: bidro bruken hans av kristendommen til motgang og nederlaget på Stiklestad?

En viktig årsak til valget om å anvende den komparative metoden er kildematerialet. I nyere tid har historikere blitt mer kildekritiske til litteraturen fra middelalderen. I denne sammenhengen er det sagakritikken som er viktig. Utover 1800-tallet utviklet det seg noen hovedtrekk i sagakritikken; synet på den muntlige tradisjonen bak sagaene ble mer nyansert, der Peter Andreas Müller og Rudolf Keyser trolig anså innholdet i sagaene som ferdigutviklet av muntlige fortellere og at det ble ført inn på pergamenter av nedskrivere, ikke forfattere.²⁸ Mot slutten av århundret spredte det seg en oppfatning om at den muntlige tradisjonen var løsere og mer usammenhengende enn det Müller og Keyser trodde. En slik oppfatning gjorde at sagaene ble betraktet som litteratur med sagaskriverne som ordentlige forfattere. Et tredje kildekritisk trekk på 1800-tallet var vektleggingen av tidsavstanden mellom de historiske hendelsene og nedskrivningen av dem.²⁹ Peter Andreas Munch forfektet det kildekritiske samtidighetsprinsippet, der jo nærmere en beretning er det den omhandler i tid, jo mer pålitelig vil den være under like omstendigheter. En mer radikal versjon av samtidighetsprinsippet ble håndhevet av Lauritz Weibull på 1900-tallet. Lauritz, og senere broren Curt, trodde ikke på fremstillingen av tidlig nordisk historie i sagaene og andre historieverk fra middelalderen, særlig fra mer fyldige og litterært utviklede bøker som *Heimskringla*.³⁰ Disse verkene hadde etter hvert gått bort fra sitt historiske grunnlag til en så stor grad at de alene ikke hadde noen verdi som historiske kilder. For å få den nødvendige kunnskapen måtte man oppsøke de eldste bevarte delene i overleveringen og samtidige kilder som, eksempelvis, runeinnrissinger eller skaldedikt. Slik kunne man finne fakta og danne et grunnlag for historiske slutninger. Halvdan Koht skiller seg fra Weibull sin metode. Koht mente at innholdet i kongesagaene var pålitelig informasjon om viktigtiden og tidlig middelalder, og derfor kan de gi grunnlag for sammenhengende historieskriving.³¹ Edvard

²⁸ Helle 2011: 51

²⁹ Helle 2011: 52

³⁰ Helle 2011: 53

³¹ Helle 2011: 53

Bull den eldre var positiv til Weibull sin sagakritikk og slo fast at det var umulig å skrive sammenhengende norsk historie fra 800- til 1100-tallet basert på kongesagaene.³² Utover 1900-tallet ble sporene fra Weibull-brødrene sin avisning av kongesagaene svekket, men mot slutten av århundret inntok Claus Krag en kritisk stilling til kongesagaene og skaldedikt.³³ Sverre Bagge mener at det er grunn til å hevde at det var Krag som sørget for den radikale kildekritiske tradisjonen sitt gjennombrudd i Norge.³⁴

En annen viktig retning i sagakritikken er den historisk-antropologiske tilnærmingen som fremheves av Sverre Bagge. I denne metoden brukes fortidssagaene som kilder til samfunnstrekk som politiske, sosiale og kulturelle mønstre, men det er i samtiden til sagaforfatterne, ikke perioden de skriver om.³⁵ Et eksempel på dette er fortellingen til Snorre om Olav sitt fall. Bagge mener at islendingen forsøker å forstå konflikten i Norge på samme måte som konfliktene han selv deltok i 200 år senere.³⁶ Denne tilnærmingen bygger særlig på undersøkelser av forholdene i andre deler av Europa i samme periode eller et samfunn som er likt utviklet.³⁷ Om den muntlige tradisjonen mener han det er sammenheng mellom kulturell nærhet og pålitelighet.³⁸ Han forklarer at den muntlige tradisjonen tar vare på det som har en funksjon i det lokale miljøet, samtidig som den også er ganske pålitelig når det gjelder navn, særlig på hovedpersonene.³⁹ Når det gjelder kronologi er tradisjonen derimot upålitelig. Den lokale forankringen er viktig siden det er de sjeldne og dramatiske hendelsene som huskes i lang tid.⁴⁰ Metoden har en mer positiv holdning til opplysningene i sagaene enn det Weibull-brødrene og Claus Krag har. Bagge og Jon Vidar Sigurdsson hevder at sagaene sitt generelle samfunnsbilde er mer troverdig enn deres detaljopplysninger.⁴¹

Blant historikere har det altså vært uenighet angående verdien sagaene har som historiske kilder. Derfor vil det være nødvendig å dobbeltsjekke opplysninger med hjelp av den komparative metoden. Primærkildene vil også settes opp mot hverandre. Selv om Snorre stoler på skaldekvad, og begrunner hvorfor han gjør det godt, er det viktig å huske at han baserer seg på muntlige overleveringer som er mer enn 100 år gamle.

I neste del begynner min undersøkelse av temaet.

³² Helle 2011: 55

³³ Helle 2011: 56

³⁴ Bagge 2002: 173

³⁵ Helle 2011: 62 & 63

³⁶ Bagge 2002: 197

³⁷ Bagge 2002: 174

³⁸ Bagge 2002: 194

³⁹ Bagge 2002: 194

⁴⁰ Bagge 2002: 194

⁴¹ Bagge 2002: 174

Hoveddel

Forskning

Mens vikingene seilte ut fra Skandinavia for å herje og plyndre ute i Europa foregikk det en maktkamp innad i de respektive landene. I norsk sammenheng dateres begynnelsen på rikssamlingen til slutten av 800-tallet og slaget ved Hafsrfjord der Harald Hårfagre seiret over småkonger fra Hordaland, Rogaland, Agder og Telemark ifølge Snorre.⁴² Norge ble trolig ikke samlet under en konge før utpå første halvdel av 1000-tallet og da var kristendommen statsreligionen i landet.

Kristendommen var ikke noe nytt eller fremmed for nordmenn ved inngangen til 1000-tallet. Allerede på 930-tallet kom Håkon Adalsteinsfostre, senere Håkon den gode, sønn av Harald Hårfagre, tilbake til Norge etter å ha vokst opp i England hos kong Adalstein. Håkon ble oppdratt som kristen før han seilte til Norge etter at han hørte om faren sin død. Før han selv døde i 960 forsøkte han å innføre kristendommen, men uten hell. Snorre baserer seg på skaldekvadet *Håkonarmål*, når han skriver at Håkon døde som hedning og ble bragt til Valhall.⁴³ Rundt 35 år senere, altså i året 995, ble Olav Tryggvason konge i Norge. Også han forsøkte å innføre kristendommen i landet. Olav Tryggvason hadde en mer brutal tilnærming enn Håkon, men heller ikke han klarte å innføre kristendommen i hele Norge. 15 år etter Olav Tryggvason sitt fall ved Svolder i år 1000, begynte Olav Haraldsson sin rikssamlingsprosess i Norge, der han fulgte forgjengerne i å forsøke å kristne landet. I tiden etter hans nederlag ved Stiklestad i 1030 og før reformasjonen var han symbolet på kristendommen i Norge og ble en rikshelgen. Etter hans død ble Olav Haraldsson til Olav den hellige, men hvordan og hvorfor ble han personen kirken brukte for å legitimere kristendommen i Norge? Sverre Bagge mener det er sannsynlig at flere konger har bidratt i kristningsprosessen.⁴⁴ Så hvordan skiller han seg fra Olav Tryggvason og Håkon Adalsteinsfostre? Slike spørsmål vil bli besvart i denne undersøkelsen.

Olav Haraldsson er en av de mest kjente personene i norsk historie og dette gjenspeiles i mengden litteratur som er produsert om vikingkongen. Som nevnt i delen om historiografi var mye av fokuset først på helgenen Sankt Olav og derfor har hans status nesten vært urørlig. Har man en annen tilnærming til vikingen, kan det føre til motstand fra forskjellige kanter. På grunn av helgendyrkelsen er det mindre litteratur om den faktiske personen Olav Haraldsson fra middelalderen. Målet med denne undersøkelsen er ikke å vise hvem av Skuggevik eller

⁴² Heimskringla 2017: 92

⁴³ Heimskringla 2017: 146

⁴⁴ Heimskringla 2017: 92 ; Bagge 2015: 579

Skeie som har «rett» når det kommer til Olav. For å forstå Olav og hans handlinger er det hensiktsmessig å forsøke å tolke han utfra samtiden hans samtidig som man må se på hvem han faktisk var og hva han faktisk gjorde. Det nasjonalromantiske synet på vikingtiden eller det kristne synet på den hellige Olav sørger for en subjektiv tolkning av en brutal mann fra en brutal tid.

I neste del skal jeg gi et bilde av hvordan Olav var før han ble konge. Med å forstå hvordan han var som en vanlig kriger, som drepte mange kristne, kan vi lettere danne et bilde om forholdet hans til religionen endret seg etter han ble konge.

Den unge, ambisiøse vikingen

Ifølge Snorre var Olav 12 år første gang han dro i viking.⁴⁵ Etter å ha kjempet mot andre vikinger i Sverige, og slik fått en mektig mostander i den svenske kong Olof Skötkonung, dro Olav videre til Danmark der han møtte Torkjell Høye.⁴⁶ Sammen herjet de med hæren til Torkjell i England, der de brente ned byer og drepte kristne personer. Hæren stormet byen Canterbury og sørget for en av de verste massakrene på engelsk jord. Kun én person måtte tas i live, erkebiskop Ælfheah. Både nordmenn og dansker hadde et fiendtlig forhold til erkebiskopen siden det var Ælfheah som hadde undervist og konfirmert misjonskongen Olav Tryggvason. På lik måte som Olav Haraldsson, herjet også Olav Tryggvason i England, men han ble betalt til å forlate landet. Ælfheah hadde utstyrt Olav Tryggvason med prester, biskoper, gull, sølv og kirkelige klenodier.⁴⁷ Kong Ethelred ga Olav Tryggvason midler for å erobre Norge mot at vikingen skulle sørge for en fast organisering av kristendommen og knytte den norske kirken til den engelske, som gjorde at flere dansker og nordmenn anså Olav Tryggvason som en sviker siden han utfordret alliansen mellom danske konger og Ladejarlene.⁴⁸

Tilbake i Canterbury steinet skandinavene erkebiskop Ælfheah til døde. Mens de kranglet om hva som skulle gjøres med kroppen til den avdøde erkebiskopen forlot Olav den turbulente situasjonen for å fortsette herjingene sør i England. Her ser man en Olav som var sulten etter makt og penger, men visste han på dette tidspunktet at han kom til å bruke sølvet han tjente på herjingene i hans forsøk på å bli konge i Norge? Var det slik han legitimerte skaden han gjorde mot kristne i England? Hvis han tenkte slik, hva kan dette fortelle oss om

⁴⁵ Heimskringla 2017: 268

⁴⁶ Heimskringla 2017: 269 & 273

⁴⁷ Morten 2014: 60

⁴⁸ Morten 2014: 60

Olav som person? Det er liten tvil om at han var en ambisiøs person som visste hvordan man utnyttet en situasjon. Kanskje legitimerte han angrepene med at gevinsten fra dem ble brukt til å kjøpe lojaliteten til viktige støttespillere på andre siden av Nordsjøen. En slik tankegang støttes av Sverre Bagge, som mener at vikingferdene ga kongen overskuddet han brukte til å investere i herredømmet sitt.⁴⁹ Samtidig var slike type herjinger vanlig i denne perioden og det var trolig ikke noe personlig agenda mot kristendommen, men med tanke på rollen han spilte i kristningen av Norge gjør ikke slike handlinger det noe lettere å forstå Olav som person. Handlet han bare for å oppnå makt for seg selv? Det får vi nok aldri svar på, men å si at makt var en motiverende faktor bak handlingene hans vil få argumentere mot. Et annet spørsmål som er relevant her er: var Olav kristen på dette tidspunktet?

I neste kapittel belyses forskjellige oppfatninger av trosskiftet til Olav der Tor, Odin og Frøy ble erstattet av den kristne Gud, *Hvíti krístr*, Hvitekrist.

Hvíti krístr

Dåpen til Olav er starten på historien om han og kristendommen, men når ble han døpt? Skal vi tro *Olav Tryggvasons saga* i *Heimskringla*, begynner historien om Olav Haraldsson og kristendommen i 998 da han, sammen med moren Åsta og stefaren Sigurd Syr, ble døpt av Olav Tryggvason på Ringerike.⁵⁰ I *Flatøybok* støttes denne påstanden.⁵¹ I *Heimskringla* hevdes det også at Olav Tryggvason ble fadderens til Olav Haraldsson.⁵² Også *Den legendariske Olavssaga* hevder at Olav Tryggvason kristnet Opplandene der Olav Haraldsson bodde da han var rundt fem år.⁵³ Hendelsen vil da ha skjedd i år 1000, samme år som Olav Tryggvason falt ved Svolder. I *Flatøybok* skildres en tale Olav Tryggvason holder etter han døde Olav Haraldsson, første del av talen lyder slik:

Denne gutten Olav, som nå er nydøpt og helt overgitt til Gud, synes jeg har en stor og mangfoldig lykkesskjebne, og det tror jeg at den høyeste Gud har utvalgt ham og utrustet ham til å bli både konge og forkynner av den hellige tro. For det sier tanken meg at han vil bli den største enekongen over Norge etter meg.⁵⁴

Her er det verdt å påpeke at talen til Olav Tryggvason ikke er med i *Heimskringla*, *Ågrip*, *Den Store sagaen om Olav den hellige* eller *Den legendariske Olavssaga*. Dette svekker troverdigheten til kilden og gjør at det er grunn til å tro at det er noe forfatteren selv

⁴⁹ Bagge 2016: 36

⁵⁰ Heimskringla 2017: 224

⁵¹ Flatøybok 2021: 69

⁵² Heimskringla 2017: 224

⁵³ Den legendariske Olavssaga 2000: 14

⁵⁴ Flatøybok 2021: 69

har diktet opp. Ved å oppdikte en slik tale kan det virke som om forfatteren ønsket å skape et bilde om at Olav Tryggvason ga stafettpinne videre til Olav Haraldsson. Her er det verdt å påpeke at mye av den bevarte diktningen om Olav Tryggvason fra middelalderen ble skrevet av geistlige islendinger som forsøkte å fremstille norsk historie som om Olav Tryggvason var forløperen til Olav Haraldsson, slik Johannes døperen var for Kristus. Dette styrker det kristne elementet samtidig som det styrker legitimiteten til misjonskongene, men siden det ikke er en del av andre kilder svekkes *Flatøybok* sin troverdighet som historisk kilde. Samtidig ville Olav da ha vært kristen mens han herjet og drepte kristne i England. Var det opptjente sølvet fra vikingferder, som han brukte på å sikre lojaliteten til stormenn i Norge, verdt mer enn livet til kristne i England? Det ser nesten slik ut.

Angående dåpen er Øystein Morten uenig med primærkildene; Morten mener historien om den kristne Olav starter i Rouen i Normandie med hans dåp i desember 1013.⁵⁵ På dette tidspunktet var Olav rundt 18 år og allerede en erfaren kriger, men hadde, ifølge Morten dyrket de norrøne gudene hele sitt liv.⁵⁶ Min oppfatning er at det er lite trolig at Olav ikke ble kristnet i Norge under regjeringstiden til Olav Tryggvason. Hvis foreldrene til Olav hadde nektet å la seg kristne, ville de trolig bli drept eller straffet på andre brutale måter. Hendelsen i Rouen er muligens en kristen seremoni, ikke ulik en konfirmasjon. Morten sin påstand om årsaken til at han lot seg døpe, eller etter min mening konfirmere, gir oss et innblikk i hans tankegang og hans personlige forhold til kristendommen. I boken *Jakten på Olav den hellige* skriver Morten: «Olav har hele tiden visst at for å styre over landområder, uansett om det var i Frankerriket, England eller i Norge, måtte han være kristen, akkurat slik hans far Harald Grenske hadde vært det under de danske kongene».⁵⁷ Han forstod at å ikke kristne seg ville være en strategisk tabbe. Strategisk kristning var altså en av årsakene til Olav sitt forhold til kristendommen, skal vi tro Morten. Her går Morten tydelig mot sagaene. I en verden der det åndelige spilte en stor rolle i individene sin hverdag kunne vel ikke et trosskifte skje i løpet av én dag, eller kunne det? Hvor mye av den kristne tro Olav selv fulgte vet vi lite om, men Snorre nevner gjentatte ganger i *Heimskringla* og *Den store sagaen om Olav den hellige* at Olav gikk i kirken.⁵⁸ Tore Skeie mener at det ikke er noen grunn til å tvile på Olav sin kristne tro siden Olav hadde grunn til å tro at Hvitekryst i all hovedsak var en krigsgud.⁵⁹ Jesus Kristus var portrettert som en stolt og streng konge der tornekransen fungerte som en krone.

⁵⁵ Morten 2014: 72

⁵⁶ Morten 2014: 72

⁵⁷ Morten 2014: 73

⁵⁸ Den store sagaen om Olav den hellige 2009: 137 ; Heimskringla 2017: 310

⁵⁹ Skeie 2019: 148

Hans siste måltid med disiplene gjenspeilet en konge som var omgitt av hoffet sitt. Slik kan Kristus ha vært en inspirasjonskilde for Olav. Videre forklarer Skeie at skaldene til den danske kong Svein Tjugeskjegg skrøt av krigslykken Hvitekrist bragte, som hjalp Svein mens han herjet langs kystene i England.⁶⁰ Dette kan ha spilt en viktig rolle i oppfattelsen Olav hadde av kristendommen, siden Svein Tjugeskjegg ble kronet som konge i England i 1013. Svein var også faren til mannen som kom til å bli Olav sin mektigste rival, Knut den mektige. Ved hjelp av Snorre og Skeie kan man derfor gå utfra at Olav faktisk var kristen, og med god grunn. Det er tydelig at kristendommen passet bra for Olav som kriger og senere som konge.

I 1013 gikk flere prester inn tjenesten til Olav. Ifølge Skeie visste Adam av Bremen navnet på flere av prestene, der den viktigste var Grimkjell, som senere ble biskopen til Olav.⁶¹ Med sitt kirkelige følge var det en leder med store ambisjoner som vendte tilbake til Norge. Han hadde tilbragt åtte år i den kristelige verden der konger som engelske Ethelred og frankiske Robert II var omgitt av en kultur som ga dem prestisje og en aura ukjent for den norrøne verden og ble dermed tett knyttet til kristendommen.

Neste del omhandler Olav sin retur til Norge med sitt kirkelige følge og begynnelsen på rikssamlingen hans.

Olav drar tilbake til Norge

I 1015 festet Knut den mektige og hans skandinaviske hær grepet om England. Sammen med Knut var den norske riksstyrreren Eirik Ladejarl. Mens de var opptatt med krigføringen ble det et slags maktvakuum i Norge. Her så Olav muligheten til å overta makten i hjemlandet sitt. Med Eirik sitt fravær var det sønnen hans Håkon Eiriksson og broren Svein Håkonsson Jarl som styrte i Norge. I *Heimskringla* hevder Snorre at Eirik ga Einar Tambarskjelve i oppdrag å styre landet for Håkon.⁶² Olav overrumplet Håkon ved vestlandskysten og tvang ham til å dra til England og å aldri returnere til Norge.

I *Den store sagaen om Olav den hellige* presenterer Olav planen om å bli konge over hele landet for stefaren kong Sigurd, fosterfaren Rane og moren Åsta. Skal vi tro sagaen snakker Olav om at han vil ta tilbake farsarven hans og odelen etter Hårfagreätten, men han nevner ikke kristendommen.⁶³ Samtalen er også med i *Heimskringla*. Her vektlegges også arven etter Harald Hårfagre, og i tillegg ønsker Olav å gjenvinne «(...) det riket som de røvet

⁶⁰ Skeie 2019: 148

⁶¹ Skeie 2019: 148

⁶² Heimskringla 2017: 283

⁶³ Den store sagaen om Olav den hellige 76 & 77

fra min frende Olav Tryggvason da de felte ham, eller så faller jeg selv her på min odel».⁶⁴ Olav ønsket også å «gjenreise ætten».⁶⁵ Også forfatteren til *Ågrip* nevner at Olav stammer fra Harald Hårfagre.⁶⁶ Å koble Olav til Hårfagreætten er en naturlig måte å legitimere tronoverføringen hans på. Skal vi tro kildene, knytter Olav seg tettere til tidligere konger enn kristendommen. Denne samtalen nevnes ikke i *Den legendariske Olavssaga*, men det står at Sigurd og Åsta tok han godt imot.⁶⁷ Derfor er det grunn til å tro at Olav besøkte foreldrene, men hvorfor nevner ikke Olav kristningen av Norge som motivasjon for å samle landet? Her er det viktig å påpeke at kildene er skrevet etter at Olav døde og derfor blir det vanskelig for forfatterne å gjenfortelle nøyaktig hva som ble sagt, men hvis flere av dem nevner samtalen og at de snakket om Harald Hårfagre, er det underlig at ingen av dem nevner kristendommen. Hvis hirden til Olav reiste med han til familien sin gård må familien ha lagt merke til hans kirkelige følge. Det er også mulig at foreldrene tok det for gitt at Olav skulle spre «den rette tro» i landet, og det derfor ikke var nødvendig å nevne det for dem. Men er det det at Olav ikke nevnte kristendommen som er årsaken til at den helgendyrkende *Den legendariske Olavssaga* ikke nevner det? Det er for all del mulig, men vi kan heller ikke utelukke at forfatterne ikke ønsket å gjenfortelle noe de ikke var sikker på.

Året etter oppnådde Olav den største og viktigste seieren som konge på palmesøndag i 1016 da han stod ovenfor de mektigste høvdingene i landet da de møttes ved Nesjar. Svein Håkonsson Jarl, Erling Skjalgsson og Einar Tambaraskjelve var de som stod mellom Olav og målet hans om å regjere over Norge. Her er primærkildene uenige om hvem av partene som hadde den største hæren. *Den legendariske Olavssaga* bygger på Sigvat sitt kvad om at Olav hadde størst hær, mens både *Heimskringla* og *Fagrskinna* lar Olav være underlegen.⁶⁸ De to siste gjør altså seieren hans mer imponerende. Verkene skiller seg også når det kommer til hvem som angrep først. Her er det *Fagrskinna* og *Heimskringla* som bygger på Sigvat sitt kvad der Olav innleder slaget, mens *Den legendariske Olavssaga* lar Svein angripe først, mens Olav og hans menn brukte skjoldene sine til å beskytte seg.⁶⁹ Bagge mener at årsaken kan være at det fristiller Olav fra å føre krig på en helligdag.⁷⁰ I *Den legendariske Olavssaga* forsøker Olav å utsette slaget siden han ikke ønsket å kjempe på palmesøndag, i tillegg til at

⁶⁴ Heimskringla 2017: 291

⁶⁵ Heimskringla 2017: 291

⁶⁶ Ågrip or Noregs konger 1973: 45

⁶⁷ Den legendariske Olavssaga 2000: 31

⁶⁸ Heimskringla 2017: 304 ; Den legendariske Olavssaga 2000: 34 ; Fagrskinna: en norsk kongesaga 1972: 165

⁶⁹ Heimskringla 2017: 304 ; Den legendariske Olavssaga 2000: 34 ; Fagrskinna: en norsk kongesaga 1972: 165

⁷⁰ Bagge 2015: 562

han og hæren hans holdte messe før slaget i motsetning til Svein.⁷¹ Det kristne elementet i *Den legendariske Olavssaga* kommer klart frem her.

Etter seieren var misjonsarbeidet hans i gang. Han seilte til Trøndelag siden han selv mente at det var der han ville oppnå mest makt i landet hvis han lyktes i å overbevise trønderne mens jarlen deres var borte.⁷² Dette viste seg å være rett, siden han møtte ingen motstand og ble tatt til konge.⁷³ Olav slo seg til i Nidaros om høsten 1016 og lot bygge Klemenskirken som trolig er den samme Klemenskirken som arkeologer fant i 2016. Biskop Grimkjell fikk fast sete i kongsgården i Nidaros.⁷⁴

I neste kapittel vil Olav sin måte å innføre kristendommen på bli studert.

Sverdmissjon

Hvilken rolle spilte sverdmissjonen til Olav i hans styre? Ifølge *Ågrip* styrte Olav Norge «(...) med kristendommen og alle gode seder».⁷⁵ Skal vi tro *Heimskringla* forsøkte Olav å fjerne hedensk tro og å innføre kristne lover.⁷⁶ I begynnelsen av misjonsarbeidet reiste Olav sørover i landet og stoppet i hvert fylke for å holde ting med bøndene. På tingene leste han opp budene fra kristenloven. Mot hedendommen var han en ivrig ikonoklast.⁷⁷ Han fjernet det han anså som ikke-kristelige skikker, gudestatuer ble knust og hedenske levemåter ble forbudt. Dette skilte seg fra de mer trostolerante jarlene sitt styre der de lot innbyggerne følge den religionen de ønsket.⁷⁸ De fleste som levde langs kysten var på dette tidspunktet døpt, men få kjente til kristenloven. Dro man lengre inn i landet mot dalene og fjellbygdene var det den hedenske religionen som folket fulgte. Snorre forklarer at dersom innbyggerne fikk bestemme selv, vendte de seg mot den religionen som var ferskest i minnene deres, og siden de var oppdratt hedensk var det hedendommen de vendte seg til.⁷⁹ De som ikke fulgte kongen sitt bud om å følge Gud ble straffet. Uten motstand ble han tatt til konge på alle lagtingene. Kort tid etter ble Mariakirken reist ved Borg, som i dag er Sarpsborg. Olav grunnla byen og bygde en borg i dette området. Den nye byen lå ved utløpet av elven Glomma. Årsaken til valget av lokasjon kan være den økende konflikten med den svenske kongen Olof Skötkonung som

⁷¹ Den legendariske Olavssaga 2000: 34

⁷² Den store sagaen om Olav den hellige 2009: 98 & Heimskringla 2017: 308

⁷³ Heimskringla 2017: 308

⁷⁴ Skeie 2019: 200

⁷⁵ Ågrip or Noregs konger 1973: 46

⁷⁶ Heimskringla 2017: 314

⁷⁷ Røthe 2020: 138 ; Den legendariske Olavssaga 2000: 228

⁷⁸ Den store sagaen om Olav den hellige 2009: 106 ; Heimskringla 2017: 314

⁷⁹ Den store sagaen om Olav den hellige 2009: 106

tidligere hadde vært Svein Håkonsson jarl sin overkonge i Viken.⁸⁰ Dette viser kjernen i Olav sitt styre; kristning og konflikt. Ifølge Snorre fikk Olav også alle kongsinntektene helt til Elv.⁸¹

Ifølge *Fagrskinna* var det viktig for Olav at hele befolkningen skulle kristnes.⁸² Han reiste til Opplandene og planla turen slik at han tok veitsler i nærheten rundt skogsbygdene. Olav observerte hvordan folk forholdt seg til kristendommen. Der han fant mangler lærte han dem «den rette tro».⁸³ De som nektet å la seg kristne eller ikke ønsket å følge Gud sine bud ble enten forvist fra landet eller fikk møte Olav sitt sverd. I *Den store sagaen om Olav den hellige* skriver Snorre at noen mistet en hånd eller en fot, andre fikk øynene stukket ut og noen ble enten hengt eller halshogd.⁸⁴ Ingen av dem som nektet å tjene Gud gikk ustraffet. Slik fortsatte misjonsarbeidet hans inn i landet. Hele befolkningen skulle kristnes. Ifølge Snorre fikk småkongene i området flere klager fra befolkningen om hvor brutal Olav sin kristning var. Dette førte til et opprør mot kong Olav ledet av fem småkonger som inkluderte Rørek Dagsson, broren Ring Dagsson, og Gudrød Dalekonge.⁸⁵ Småkongene ble enige om at alle skulle stille med 360 menn med mål om å drepe Olav. Ved hjelp av Kjetil av Ringnes fikk Olav vite om opprustningen og svarte med å sende menn til bygdene samtidig som han fikk sine undersåtter til å samle hester og skip. Ifølge Snorre gikk han selv til kirken og lot synge messe for seg.⁸⁶ Samme kveld seilte han med 480 menn til Ringsaker der småkongene hvilte. Noe stort slag ble det aldri siden Olav og hans menn slo til mot hvilestedet til småkongene og fanget hver en mann. Rørek ble blindet på begge øynene, mens Gudrød Dalekonge fikk tungen skjært av. De tre andre kongene sverget ed på at de skulle forlate landet og aldri returnere. Olav mente at Rørek var troløs.⁸⁷ Snorre nevner ikke noe om hvilken oppfatning Olav hadde av de andre kongene sin tro og dermed er det grunnlag for å tro at de var kristne. Olav straffet altså en ikke-troende og trolig-troende like hardt skal man tro Snorre. Etter dette ble Olav konge i riket de fem kongene hadde. Skalden Ottar Svarte sa, ifølge Snorre, følgende etter hendelsen: «Nå styrer du det land som disse fem kongene fordem hadde. Gud lønner deg med stort gagn. Bredd ligger ættlandet ditt øst til Eid. Ingen kriger har før Hatt under seg slikt rike».⁸⁸ Olav hadde altså Gud å takke for riket sitt. *Fagrskinna* har en

⁸⁰ Heimskringla 2017: 313 & 322,

⁸¹ Heimskringla 2017: 322

⁸² *Fagrskinna: en norsk kongesaga* 1972: 168

⁸³ *Den store sagaen om Olav den hellige* 2009: 132

⁸⁴ *Den store sagaen om Olav den hellige* 2009: 132 & 133

⁸⁵ *Den store sagaen om Olav den hellige* 2009: 134

⁸⁶ *Den store sagaen om Olav den hellige* 2009: 137

⁸⁷ *Den store sagaen om Olav den hellige* 2009: 138

⁸⁸ *Den store sagaen om Olav den hellige* 2009: 139

annen oppfatning av småkongene. Her er det ni hedenske småkonger som Olav og hans menn fanger en morgen. Mange ble straffet på lik måte som i Olavssagaen, men Rørek nevnes ikke her. Årsaken til Olav sitt kupp mot dem er i *Fagrskinna* begrunnet med at de ikke ville ta imot kristendommen.⁸⁹ *Fagrskinna* gjør det til en kamp mellom hedendom og kristendom, der kristendommen går seirende ut. Slik kan denne delen av *Fagrskinna* oppfattes mer kristent enn *Den store sagaen om Olav den hellige*. I *Den legendariske Olavssaga* er det elleve konger Olav fanger. Det er mer enn dobbelt så mange som i *Den store sagaen om Olav den hellige*. Er det bare for å gjøre Olav sine handlinger mer imponerende? Det er mulig, men siden kildene varierer så mye her er det vanskelig å konkludere med nøyaktig hvor mange småkonger det var og hvilken religion de tilhørte. Det vi kan ta fra denne hendelsen er at den hjelper oss med å forstå hvordan nordmennene oppfattet sverdmisjonæren Olav Haraldsson.

Tore Skeie har en annen oppfatning av Olav sitt misjonsarbeid. Han mener at Snorre trolig overdriver ødeleggelsen av den hedenske religionen.⁹⁰ Videre skriver han at helgendyrkelsen av Olav i Snorre sin tid påvirker den islandske historikeren sitt syn siden de søkte å få svar på hvordan kristendommen fordrev åsatroen og blotekulturen. Skeie mener at tidlige samtidige kilder tyder på at kristningen av landet ikke var Olav sitt hovedprosjekt. Gud eller kristendommen nevnes sjelden av både skaldene og Olav selv påpeker Skeie, mens skaldene til Svein Tjugeskjegg hevdet at Hvitekrist hjalp han med å erobre England. Det er liten tvil om at Olav jobbet for kristendommen, men hans kristningsprosjekt var ikke unikt hevder Skeie.⁹¹ Om kristningen av Norge skriver han:

Kristningen i Norge føyer seg inn i et større mønster. Den var en uunngåelig prosess, resultatet av et sakte skred drevet av historiens skjulte og tunge strukturer og krefter, som ingen enkeltpersoner egentlig kunne påvirke eller stoppe, som kulminerte på Olavs tid, og under hans styre.⁹²

All legitim makt var samlet i én Gud og det passet for ambisiøse konger. Derfor ble kristningen innlemmet som en naturlig del av maktutøvelsen hans. Slik legitimerer kirken og kongemakten hverandre. Prestene i hirden hans døyte lokale stormenn og Olav ble ofte gudfaren til barna deres for slik å koble familiene tettere til kongen.⁹³ Grimkjell ledet utbyggingen av kongekirkene som ble hjørnesteinene i kirkeorganisasjonen i landet. Siden makten til Olav var avhengig av personlige forhold til stormennene var det viktig å få spredt

⁸⁹ *Fagrskinna: en norsk kongesaga 1972*: 168

⁹⁰ Skeie 2019: 211

⁹¹ Skeie 2019: 211

⁹² Skeie 2019: 211

⁹³ Skeie 2019: 212

kongen sine menn rundt omkring i landet, som ble en måte å holde styr på. Sverre Bagge mener også at oppbyggingen av kirken bidro til å styrke rikskongedømmet.⁹⁴ Biskopene og prestene var underordnet kongen, og arbeidet for kristendommen sørget for at kongen hadde muligheten til å gripe inn i forholdene over hele landet.⁹⁵ Kongen sin brutalitet spredte frykt blant innbyggerne i Norge, til den grad at de ikke turte å røre misjonsprestene han sendte rundt i riket. De lærte bort religiøse ritualer på lik måte som i Danmark, Frankerriket og England. Kirken bidro til å redusere makten til aristokratiet som religiøse seremoniledere og knyttet en økende del av befolkningen til en kirkeorganisasjon med Olav som leder. «Når folk bøyde seg for Hvitekrist, bøyde de seg også for Olav».⁹⁶

Olav var derimot ikke den første brutale kristne kongen som spredte frykt med misjonsarbeidet. Olav Tryggvason skal, ifølge Snorre, ha tvunget en levende orm ned i halsen på en høvding som nektet å konvertere til kristendommen og seidmenn fikk han bundet fast til påler i havet slik at de druknet.⁹⁷ Karl den store fikk kallenavnet «misjonæren med jerntunge» for oppførselen hans da han tvang saksere over til kristendommen. Skeie mener at voldsbruken ikke var knyttet til kristendommen selv, men var heller en naturlig herskemåte for en konge på denne tiden.⁹⁸ Skeie legitimerer brutale metoder med å forklare at alle som ønsket å tilegne seg makt i datiden sitt samfunn måtte være klar til å bruke «ekstrem og brutal vold».⁹⁹ Kongene i kristne Europa brukte frykten for å få folk til å bøye seg. Det er mye som tyder på at Olav sin måte å herske på var inspirert av andre kristne konger, samtidig som det ble tydelig at Olav ble Gud sin representant i Norge. Slik bærer kristningsprosessen i Norge preg av at aktørene benyttet hensiktsmessige grep for å innføre religionen med Olav som en sentral figur. Dette er viktig siden det hjelper med å forklare viljen til Olav om å anvende brutale metoder.

Med brutaliteten deres skiller både Olav Haraldsson og Olav Tryggvason seg fra den første misjonskongen, Håkon Adalsteinsfostre. Håkon nektet å delta i en blotseremoni på Mære i Trøndelag, men ble tvunget til å bite i en hestelever.¹⁰⁰ Dette er fullt mulig å tolke som et nederlag for kristendommen som gir etter for hedenske skikker. Håkon hadde en forsonende innstilling til Sigurd Ladejarl, selv om forholdet mellom misjonskongene og

⁹⁴ Bagge 2016: 189

⁹⁵ Bagge 2016: 189

⁹⁶ Skeie 2019: 214

⁹⁷ Heimskringla 2017: 227 & 238

⁹⁸ Skeie 2019: 217

⁹⁹ Skeie 2019: 217

¹⁰⁰ Heimskringla 2017: 130

ladejarlene var sterkt preget av maktkampen i Norge.¹⁰¹ Håkon ga opp sitt kristningsforsøk etter å ha møtt motstand blant nordmennene. Dette støtter påstanden til Tore Skeie om at vold var et nødvendig virkemiddel i en maktkamp og det hjelper med å forstå sverdmisjonæren Olav Haraldsson. Det er sannsynlig at han kjente til historien om Håkon Adalsteinsfostre og derfor forsøkte å unngå hans feil. Håkon sitt mislykkede kristningsforsøk kan ha inspirert Olav, men det er vanskelig å si for sikkert.

Til tross for at Skeie har kommet med tungtveiende motforestillinger om Olav sin ødeleggelse av den hedenske troen og at kristningen ikke var hans hovedprosjekt, er det likevel grunn til å mene at kristningen av landet var viktig for Olav. Etter min oppfatning var det avgjørende for hans kongedømme, siden da han fikk lettere kontroll over befolkningen, og særlig stormennene, ved å spre sine menn rundt omkring i landet. Slik var det lettere for Olav å overvåke større områder. Eksempelvis var det slik han fikk vite om småkongene som ville gjøre opprør da Kjetil av Ringnes fortalte Olav om situasjonen etter å ha hørt det direkte fra småkongene. Det er også her man finner en viktig årsak til hans brutalitet; befolkningen *måtte* være kristen. Den gamle norrøne religionen og kristendommen kunne ikke eksistere sammen. Hvis Olav hadde vist svakhet og latt dem som ønsket beholde sin hedenske tro, ville det svekket kristendommen sin legitimitet og slik svekket kongedømmet. Håkon Adalsteinsfostre sitt nederlag på blotseremonien på Mære støtter dette.

I neste del blir introduksjonen av kristenretten på Mostertinget undersøkt.

Mostertinget og kristenretten

Denne delen skal handle om introduksjonen av kristenretten på Mostertinget. Tore Skeie mener dette er det mest betydningsfulle og varige fra Olav sin regjeringstid.¹⁰² Tinget på Moster dannet rettsgrunnlaget for den kommende norske kirkeorganisasjonen i middelalderen og markerer gjennombruddet for kristningen av landet. Slik ble kongemakten et instrument i trosskifteprosessen. Kristendommen og kirkene hjalp med å knytte kongeriket sammen, men det er viktig å påpeke at en del av Olav sin makt var kjøpt med sølvet han hadde tjent på vikingferdene.

På Moster i Sunnhordland, trolig rundt 1022-1024, hadde Olav og den engelske biskopen Grimkjell kalt inn til stormøte med de mektigste høvdingene i landet. Øystein Morten påstår at det var i nærheten av en liten trekirke grunnlagt av Olav Tryggvason.¹⁰³

¹⁰¹ Røthe 2020: 233

¹⁰² Skeie 2019: 233

¹⁰³ Morten 2014: 148

Blant de oppmøtte var Erling Skjalgsson og hirdpresten hans Alfgeir. I tillegg møtte høvdingene fra Trøndelag, Møre, Sogn, Opplandene og Viken, der mange hadde med sine egne prester. Målet med tingmøtet var å bli enige om et lovutkast fra kirken og kongen som kunne presenteres på lagting i hele landet. Grimkjell hadde bragt med kristenretten fra England og med noen justeringer var den klar til å presenteres for stormennene. Morten hevder at i forhandlingsmøtet var Olav og Grimkjell på den ene siden og høvdingene på den andre.¹⁰⁴ Om dette brukes som et frampek på Olav sitt senere forhold til aristokratiet eller for å symbolisere hvordan Olav sitt misjonsarbeid gikk frem er vanskelig å si, men både frampektet og symbolismen virker å være rett. Kristenretten var kontroversiell. Høvdingene hadde hatt kirker på gårdene de eide i lang tid som de selv styrte over. Prester ble behandlet nesten som trellene. Dette var utbredt i landet, og storbøndene oppførte seg trolig likt høvdingene på dette området.¹⁰⁵ De hadde også egne kristne gravplasser og bestemte selv hvem som skulle begraves hvor.¹⁰⁶ Olav og Grimkjell ønsket å begrense høvdingene sin religiøse makt. Kong Olav skulle være Gud sin representant i Norge med kirken direkte under seg. Dette betydde at alle kirkene skulle tilhøre Olav og prestene skulle fris fra slavebehandlingen. Forslagene gikk ikke igjennom, men prestene i landet ble mer uavhengig av stormennene.

Hva kan dette fortelle oss om Olav sin bruk av kristendommen? Gunnhild Røthe mener at konflikten mellom kristendom og hedendom ikke primært handlet om Gud mot Tor og Odin, men snarere de rituelle praksisene som fungerte som en bærebjelke i det sosiale fellesskapet.¹⁰⁷ Dette styrker påstanden om at Olav brukte kristendommen for å kontrollere befolkningen, da han og Grimkjell ønsket å redusere stormennene sin religiøse makt. Hvis de fikk bedre kontroll over befolkningen sitt religiøse liv, fikk de også mer kontroll over det sosiale livet deres. Man ser også at nordmenn ikke bare skulle være kristne, men de skulle være kristne på betingelsene til Olav og Grimkjell. Dette er også en viktig årsak i den økende motstanden mot Olav, som begynte rundt samme tid som innføringen av kristenretten. Min tolkning er at innføringen av kristendommen ikke var viktig på grunn av at befolkningen skulle følge Gud sin lære, men at de knyttet seg tettere til kirken og kongen, og ble slik Olav sine undersåtter. Dette tydeliggjør den kontrollerende rollen kong Olav ønsket at kristendommen skulle ha i kongeriket hans.

¹⁰⁴ Morten 2014: 149

¹⁰⁵ Morten 2014: 149

¹⁰⁶ Morten 2014: 149

¹⁰⁷ Røthe 2020: 17

Brukte Olav kristendommen for å undergrave aristokratiet? Skal vi tro Snorre var det ikke aristokratiet i seg selv kongen var i konflikt med, men snarere enkelte stormenn. Å kristne landet var viktig for Olav sitt maktgrunnlag og hendelsen ved Mostertinget tydeliggjør intensjonene til kongen. Kristenretten skulle ha en kontrollerende rolle som viser at Olav ønsket å bruke kristendommen for å kontrollere befolkningen og aristokratiet sin makt. Kontroll over kristne er altså en viktig del av hans misjonsarbeid, men hva med den gamle religionen? Her var ikke kongen og biskopen like innstilt på å vike. Alle hedenske skikker ble strengt forbudt. Snorre mener Olav «(...) satte alt inn på å avskaffe hedenskap og gamle skikker som han mente var til skade for kristendommen».¹⁰⁸ De innførte forbud mot å sette ut barn for å dø. Barnedrapene ble gjort for å regulere befolkningen og var nok derfor en kontroversiell lovgivning. Barneutbæring ble imidlertid tillatt hvis kirken var overbevist om at et barn sitt opphav var fra djevelen og ikke fra Gud. Strengt regler om fasting og annet måtehold på de nye helligdagene ble også innført, samt at det ble ulovlig å ha samleie på mer enn 100 av dagene i året. I det før-kristne samfunn var det ikke uvanlig at høvdingene hadde flere koner og kvinner som ga dem flere arvinger samt at de hadde fri tilgang til samleie med trellekvinnene i husholdet sitt. Med kristenretten ble dette forbudt og hvis en mann hadde en trellekvinne som med-kone skulle han betale tolv øre til biskopen og sende bort kvinnen.¹⁰⁹ Denne boten kan også ha vært påvirket av at vikingtiden gikk mot sin slutt. Med Knut den mektige sitt herredømme over England ble det vanskeligere for kongen å dra dit på vikingferd, noe som reduserte inntektene hans. I tillegg nektet han andre nordmenn å dra i viking, slik at også de mistet en viktig inntektskilde. Denne beslutningen var trolig upopulær blant innbyggerne i landet. Noe annet Grimkjell tok opp på Mostertinget var ofringsseremonien blot og trolldom. Her gir Øystein Morten et innblikk i misjonsvirksomheten sin brutale virkelighet:

Hvis en kvinne ble mistenkt for slik trolldom, og det ble reist sak, måtte hun «forsvare seg med jernbyrd». Det vil si at hun måtte bære glødende jern, slik at Gud kunne vise et tegn på hennes uskyld. Hadde hun fremdeles sår etter det glødende jernet fem dager senere, kunne hun «drepes og avlives av den som fanger henne».¹¹⁰

¹⁰⁸ Heimskringla 2017: 310

¹⁰⁹ Morten 2014: 150

¹¹⁰ Morten 2014: 151

Dette ble vedtatt på Mostertinget, noe som viser at det ikke bare var Olav som var brutal i Gud sitt navn.¹¹¹ Kristenretten ble så vedtatt på Gulatinget i Hordaland, Frostatinget i Trøndelag, Borgartinget i Viken og Eidsivatinget på Opplandene.¹¹²

Hvordan var da Olav sitt forhold til kristenretten? For å dempe konflikten med den svenske kong Olof Skötkonung hadde han giftet seg med datteren hans Astrid Olofsdatter, men han hadde også tatt med en trellkvinne til Norge etter å ha herjet i England. Olav og trellkvinnen, som het Alvhild, fikk barnet Magnus Olavsson, senere Magnus den Gode, i 1024.¹¹³ Her ser vi at han bryter med kristenretten rundt samme tid som den ble innført. Slike handlinger gjør det mulig å antyde at Olav anså sin egen makt, og trusselen fra andre aktører, viktigere enn at han selv skulle følge kristenretten. Dette åpner også for at det var Grimkjell som var drivkraften i kristningen av Norge og at en kriger som Olav ble brukt av kirken for å hindre opprør eller å spre frykt i nordmennene. Samtidig som ambisjonene til Olav i stor grad ble realisert av kirken og kristendommen sine brutale metoder. Slik hjalp kirke og kongemakt hverandre.

Neste del av undersøkelsen vil studere konsekvensene av Olav sin bruk av kristendommen i rikssamlingen hans.

Konsekvenser

Olav sitt fall ved Stiklestad i 1030 er en sentral hendelse i norsk historie, men var det religionspolitikken som ledet til økt motstand og nederlaget hans? I sagaene er det tre hovedforklaringer på Olav sitt fall; kongen sin misjonsmetode, hans strenge rettferdighet og Knut den mektige sitt gull. Det er liten tvil om at kristenretten var kontroversiell og spredte misnøye blant befolkningen, men verken kristenretten eller Olav sin kristning var alene skyld i hans nederlag. Bakgrunnen for nederlaget på Stiklestad er en kombinasjon av misjonsmetoden hans, utenrikspolitiske forhold og undergravningen hans av stormennene. På midten av 1020-tallet økte spenningen mellom Olav og Knut den mektige, som da var konge over både England og Danmark. Olav allierte seg med sønnen til Olof Skötkonung, Anund Jakob, og prøvde å invadere Knut sitt hjemland. Angrepet i 1026 mislyktes og det ledet til alvorlige konsekvenser for Olav. Norske stormenn søkte så tilflukt hos Knut og lot seg kjøpe med sølv. Knut selv kom til Norge i 1028 med en flåte på 50 skip og ble tatt til konge på Øretinget. Dette gjorde at Olav måtte flykte til Sverige og så til Gardarike. Den samme Håkon

¹¹¹ Morten 2014: 151

¹¹² Morten 2014: 151

¹¹³ Morten 2014: 152

som Olav fordrev ut av Norge i 1015 ble nå Knut sin jarl i landet. I 1029 var Håkon på vei hjem til Norge da skipet hans forliste, noe som resulterte i at jarlen omkom. Da Olav fikk høre dette så han en mulighet til å gjenvinne riket sitt. Dessverre for Olav ble han møtt av en stor hær ledet av Kalv Arnesson, Hårek av Tjøtta og Tore Hund på Stiklestad.

Siden de fleste av de deltagende krigerne på Stiklestad var kristne svekkes en mulig tolkning om at Olav sitt forsøk på å kristne hele landet var årsaken til hans fall, men min undersøkelse viser at kristningsmetodene hans bidro til økt motstand mot kongen. Det er verdt å merke seg at det begynte å gå dårligere for Olav rundt samme tid som innføringen av kristenretten ved Mostertinget. Sverre Bagge mener at «En konge som blir fordrevet og drept av sitt eget folk, er selv skyld i det».¹¹⁴ Dette er tydelig med Olav sine brutale kristningsmetoder. Befolkningen følte trolig en blanding av frykt og forakt for Olav og hans handlinger, noe som ledet til økt motstand mot han. Som nevnt var kristenretten kontroversiell, siden Olav og Grimkjell ønsket å begrense høvdingene sin religiøse makt der Olav skulle være Gud sin representant i landet. Dette falt neppe i smak hos aristokratiet, og selv om ikke alt i kristenretten ble vedtatt gjorde kongen og biskopen deres intensjoner tydelige for landet sine stormenn. Derfor vil det være feil å si at kristningen ikke spilte en rolle i hans fall, siden det er tydelig at sverdmisjonæren Olav Haraldsson skapte misnøye i landet. Stormennene så trolig på Knut den mektige som en slags redningsmann for deres egen makt som kunne hjelpe dem med å bli kvitt Olav, og da dansk kongen sikret lojaliteten deres med sølv, var landet tapt for Olav.

Konklusjon

Etter en omfattende komparativ analyse er det hensiktsmessig å vende tilbake til forskningsspørsmålet: Hvilken rolle spilte kristendommen i rikssamlingen til Olav Haraldsson? Min undersøkelse viser at kristendommen hadde en kontrollerende funksjon i Olav sitt styre. Olav brukte kristendommen til å prøve å få kontroll over befolkningen og stormennene. Hvis han fikk bedre kontroll over befolkningen sitt religiøse liv, fikk han også mer kontroll over det sosiale livet deres. Jeg mener at det er her vi finner en viktig årsak til at han kun var konge i 13 år. Med kirken i ryggen gikk han hardt frem mot høvdingene og ønsket å redusere makten deres for slik å bygge opp sin egen makt. Her var han trolig inspirert av Karl den store. Slik føyer Olav seg inn sammen med andre kristne, europeiske konger.

¹¹⁴ Bagge 2002: 198

Om hans personlige forhold til kristendommen, er min oppfattelse at Olav ble døpt rundt 998-1000 og at han ble konfirmert i 1013. Det virker lite sannsynlig at familien til Olav ikke lot seg døpe når Olav Tryggvason holdt på med misjonsarbeidet sitt i Opplandene. Hvis de ikke hadde latt seg kristne ville de nok ha blitt straffet hardt. En slik tankegang gjør også Snorre sin påstand om at Olav ofte gikk i kirken, og Skeie sin påstand om at det ikke er noen grunn til å tvile på hans kristne tro mer sannsynlig. Øystein Morten gir oss et godt innblikk i motivasjonene bak Olav sin tette tilknytning til kristendommen. Olav forstod at hvis han ønsket å herske over større områder måtte han la seg kristne, og at det derfor ville være en strategisk tabbe å ikke gjøre det. Morten får tydelig frem at strategisk kristning var en viktig årsak til Olav sin tette tilknytning til kristendommen. Tore Skeie mener at den Hvitekrist Olav viste om var en krigsgud og at Kristus var ansett som en stolt og streng konge. Etter den kristne seremonien ble biskop Grimkjell en del av hirden til Olav og ble med han til Norge. Etter seieren ved Nesjar i 1016 begynte Olav og Grimkjell sitt misjonsarbeid. Den brutale kristningen, som på ingen måte var unik for Norge, blir gjerne kalt sverdmisjon. De som ikke lot seg kristne mistet gjerne en arm, en fot eller måtte bøte med livet. Hele befolkningen skulle være kristne. Olav sine metoder spredte misnøye blant befolkningen og sørget for at flere småkonger mottok klager på hans misjonsarbeid.

På første halvdel av 1020-tallet møttes landet sine stormenn, kong Olav og biskop Grimkjell til tingmøte på Moster. Her ble kristenretten presentert. Olav og Grimkjell ønsket å begrense høvdingene sin religiøse makt. På dette tidspunktet hadde stormennene gjerne flere koner som ga dem flere arvinger. Kristenretten forbød dette og alle som hadde en trellkvinne og en kone måtte bøte samtidig som trellkvinnene skulle sendes bort. En av personene som hadde en trellkvinne samtidig som han hadde en kone var Olav selv. Slike hendelser gjør det vanskelig å forstå Olav sitt forhold til kristendommen, men det åpner for at han ønsket å utnytte den strenge rettferdigheten i kristendommen og ikke ønsket å følge kristenretten selv. Dette åpner også for at det var Grimkjell som var drivkraften i misjonsarbeidet, mens Olav sin brutalitet skulle hindre motstand og opprør. I ettertid ser vi at det ikke fikk den effekten de ønsket, snarere tvert imot.

Min tolkning er at religionspolitikken alene ikke sørget for Olav sitt nederlag, men en maktlysten kriger som Olav sammen med kristendommen gjorde det. Kristenretten spredte misnøye blant landet sine stormenn og det er ikke tilfeldig at motstanden mot han økte rundt samme tid som tingmøtet på Moster. Samtidig må man se utenriks for å forstå hele situasjonen rundt Olav sitt nederlag. Knut den mektige tilbød det norske aristokratiet sølv og med det var de under tjenesten til danskekongen. Han kom til Norge i 1028 og ble tatt til

konge. Da Olav kom til Stiklestad ble han møtt av en stor hær med trønderske bønder som trolig alle var kristne. Dette svekker eventuelle påstander om at det var kristendommen alene som var årsaken til motstanden mot kongen. I en religiøs kontekst var ikke motstanden rettet mot misjonæren, men sverdmisjonæren. Slik blir Olav sin bruk av kristendommen i rikssamlingsforsøket hans én av årsakene til hans fall ved Stiklestad 29. juli 1030.

Litteratur

Bagge, S. (2002). *Mellom kildekritikk og historisk antropologi. Olav den hellige, aristokratiet og rikssamlingen*. Historisk tidsskrift, bind 81. Universitetsforlaget

Bagge, S. (2015). Olav den Hellige som norsk konge (1015-28). *Historisk tidsskrift*. Bind 94, 555-587. Bergen: Universitetsforlaget. Hentet fra <https://www.idunn.no/ht/2015/04/olav-den-hellige-som-norsk-konge-101528>

Bagge, S. (2016). *Cross and Scepter. The rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformation*. New Jersey: Princeton University Press

Den legendariske Olavssaga. (2000). Hafersfjord: Erling Skjalgssonselskapet.

Den store sagaen om Olav den hellige. (2009). Stavanger: Saga Bok.

Fagrskinna: en norsk kongesaga. (1972). Oslo: Fabritius forlag.

Flatøybok. (Bind 3). (2021). I utgave med Titlestad, T. (Red)., Rowe, E. A. (Red)., Birgirsson, B. (Red). Stavanger: Saga Bok.

Heimskringla. Norske kongesagaer. (2017). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Helle, K. (2011). Hvor står den historiske sagakritikken i dag? Hentet fra <http://ojs.novus.no/index.php/CM/article/download/49/48>

Melve, L. & Ryymin, T. (2020). *Historikerens arbeidsmåter*. Oslo: Universitetsforlaget.

Morten, Ø. (2014). *Jakten på Olav den hellige*. Oslo: Spartacus.

Passio Olavi og Lidings saga og undergjerningane åt den hellige Olav. (1970). Oslo: Samlaget

Røthe, G. (2020). *Magi og mirakler fra vikingtid til middelalder*. Trondheim: Museumsforlaget.

Skeie, T. (2019). *Hvitekryst. Om Olav Haraldsson og hans tid*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Skeie, T. (2019, 21. juni). Om vikingkonger, helgener og stråmenn. *Adresseavisen*. Hentet fra <https://www.midtnorskdebatt.no/meninger/ordetfritt/2019/06/21/Om-vikingkonger-helgener-og-stramenn-19291425.ece>

Skuggevik, D. (2019, 04. juni). Han durer på og durer på om hvor forferdelig Olav var. *Adresseavisen*. Hentet fra <https://www.midtnorskdebatt.no/meninger/ordetfritt/2019/06/04/Han-durer-på-og-durer-på-om-hvor-forferdelig-Olav-var-19155719.ece>

Ågrip or Noregs konger. (1973). Oslo: Det norske samlaget.

